

Zaterdag 19 december 2020

TivoliVredenburg - Grote Zaal - 11.00 en 13.00 uur

MINIMAL ORGAN MUSIC

Laurens de Man

Philip Glass *1937

Dance IV for Organ

Anoniem (Engeland, begin 16de eeuw)

Upon la mi re

My Ladey Carey's Dompe

Bert Matter *1937

Fantasia sopra 'Von Gott will ich nicht lassen'

William Byrd 1543 - 1623

Hughe Ashton's Grownde

Jacques van Oortmerssen 1950 - 2015

Psalm 72 'Geef, Heer, de koning uwe rechten'

Psalm 77 'Roepend om gehoor te vinden'

Nun ruhen alle Wälder

Ad Wammes *1953

Miroir

Philip Glass

Mad Rush

Minimal music: rust in roerige tijden

Het was niet zomaar de zoveelste nieuwe muziekstijl in de twintigste eeuw: de minimal music kwam voor velen als een verlossing. Na decennia waarin er door het 'intellectuele' serialisme een grote kloof kwam tussen componist en luisteraar, zorgden de minimalisten er volgens velen voor dat muziek eindelijk weer rechtstreeks tot het hart sprak. Tegenstanders waren er ook, met natuurlijk de avant-garde van het serialisme voorop: 'Deze

muziek toont aan dat Amerikanen primitief en onopgeleid zijn.' (Pierre Boulez). Elliott Carter linkte de herhalende patronen in de muziek zelfs aan gevaarlijke fascistische toespraken: 'Wordt daarin niet ook steeds hetzelfde gezegd?'

De enorme populariteit van componisten als Philip Glass, Steve Reich en Simeon ten Holt zegt echter genoeg: minimal music spreekt mensen áán. En dat was in de twintigste eeuw wel eens anders. Is het de consonante drieklank waar veel mensen zich prettig bij voelen? Of de meditatieve trance door telkens opnieuw een motief te horen dat zich heel geleidelijk ontwikkelt? Organist Laurens de Man raakte geïnspireerd toen hij Glass assisteerde bij diens optreden in Amsterdam. Het orgel in de Oude Kerk werd na restauratie opgeleverd en Glass trad hierbij op. De Man verzorgde de registratie en had daarvoor aantekeningen in zijn bladmuziek gemaakt. Hij bood zijn boek aan de componist aan. 'Hoef niet', was Glass' antwoord, 'ik weet niet of ik wel precies speel wat er staat.' De intuïtie en de spontaniteit bij deze ontmoeting waren het startpunt voor het programma dat u in dit concert hoort.

Minimal music in de Renaissance

Helemaal nieuw was de minimal music eigenlijk niet eens. Sterker nog: al in de veertiende eeuw herhaalden componisten veelvuldig ritmische en melodische motieven in hun muziek. Op die manier boden ze musici en publiek een houvast in de complexe meerstemmigheid. Guillaume de Machaut werd met deze techniek wereldberoemd in Europa en legde de basis voor volgende generaties. Zo schreef de Engelse componist William Byrd het werk *Hughe Ashton's Grownde*. Een ground is een herhaald basmotief, waartegen andere stemmen zich ontwikkelen. Van Hugh Ashton zelf is niet veel werk bekend en dat kunnen we hem ook niet aanrekenen: naast een carrière als componist timmerde hij aan de weg als burgemeester, accountant, rechter en lijkschouwer. Ondanks zijn gevulde agenda is Ashton wel een van de kandidaat-componisten van *My Lady Carey's Dompe*. Wie de componist ook precies is, er schuilt een opmerkelijk verhaal achter het stuk. Lady Carey was de weduwe van een van de hovelingen van koning Hendrik VIII van Engeland. Toen haar man overleed, liet Hendrik het werk voor haar schrijven. Dat lijkt een mooi gebaar, maar dat gebaar kreeg een dubbele lading toen bleek dat deze weduwe al jarenlang Hendriks minnares was. Heel verrassend was dat ook weer niet: met zes huwelijken en talloze affaires had de vorst een veelbesproken liefdesleven. *My Lady Carey's Dompe* is niettemin een prachtig stuk, waarin de bas zich herhaalt en de bovenstem telkens weer verrast met nieuwe motiefjes en versieringen. 'Dompe' is waarschijnlijk afgeleid van het oud-Ierse woord voor klaagzang, maar daarvan is in dit levendige stuk weinig te merken. Het zegt misschien veel over de dubbele agenda van koning Hendrik VIII.

Wie *Upon la mi re* heeft geschreven zullen we waarschijnlijk ook nooit zeker weten, maar de anonieme componist – wellicht Thomas Preston – heeft met deze titel weinig ruimte gelaten voor twijfel over zijn plan: het fundament van dit stuk is het herhaalde basmotief la-mi-re (a-e-d). Slechts drie tonen: minimalistischer gaat u het vandaag niet horen.

Minimalisten van eigen bodem

Van de Engelse zestiende eeuw naar Sesamstraat, het lijkt een grote sprong. De componist van de melodieën waar zoveel kinderen mee zijn opgegroeid, heeft zich ook op de minimal music gestort: Ad Wammes brak zelfs internationaal door met *Miroir*. Niet minder dan 140 keer herhaalt Wammes zijn basismotief, precies één keer per maat. Het bijzondere is dat je dat haast niet merkt, omdat er in de andere stemmen telkens weer iets nieuws gebeurt. De componist zelf ervoer het geheel als een 'glinsterende textuur met een hypnotiserend effect, een dansende straal en reflecterend licht'.

Oftewel: een spiegel (miroir).

Ook Bert Matter en Jacques van Oortmerssen, beiden succesvolle organisten in binnen- en buitenland, zijn 'minimal' gegaan. Zij hebben dat gedaan door een oude melodie in een nieuw jasje te steken. Matters *Fantasia sopra 'Von Gott will ich nicht lassen'* begint met een lutherse koraalmelodie, die eerder bewerkt werd door onder anderen Bach. Het koraal komt op zijn beurt voort uit een zestiende-eeuws liedje: *Une jeune Fillette* van Jehan Chardavoine. Het gaat over een meisje dat tegen haar zin het klooster in gaat. Vandaag de dag wordt de melodie vooral gebruikt in het adventslied *Verwacht de komst des Heren*. In het middendeel van zijn bewerking heeft Matter de melodie in een spannend minimalistisch jasje gestoken. Chardavoine moest eens geweten hebben!

Jacques van Oortmerssen trad ook in de voetsporen van Bach door een lutherse kerkmelodie te bewerken. De melodie komt uit *Nun ruhen alle Wälder*, een spiritueel avondlied dat in 1647 door Paul Gerhardt werd geschreven. Zinsneden als 'de hele wereld slaapt' werden in de tijd van de Verlichting het mikpunt van spot. In een boek met religieuze gezangen werden veel van Gerhardts werken zelfs geschrapt. Na hevige protesten daartegen ging de Pruisische koning Frederik de Grote overstag en liet hij iedereen vrij zijn eigen liederen te kiezen, 'zelfs als het over rustende bossen of dergelijke stomme en dwaze dingen gaat'. Sindsdien zijn Gerhardts bossen nooit meer helemaal tot rust gekomen en zijn er talloze bewerkingen van gemaakt. Die van Van Oortmerssen is een wel heel bijzondere: hij gebruikt de oorspronkelijke kerkmelodie, maar met een terugkerend patroon in de begeleiding heeft hij er minimal music van gemaakt.

'Minimal' music?

Het programma van vandaag begint en eindigt met dé componist onder de minimalisten: Philip Glass. *Mad Rush* schreef hij ter ere van zijn ontmoeting met de Dalai Lama, die in 1979 naar Noord-Amerika reisde. Eerder ontmoetten ze elkaar al in India, waar Glass traditionele muziek omzette in westerse muzieknotatie. De ritmes die hij daar leerde kennen vormen de basis van zijn verdere oeuvre. In *Dance no.4* geeft Glass met herhaalde patronen die zich geleidelijk ontwikkelen een definitie van minimal music die meer zegt dan duizend woorden. Zelf spreekt de componisten overigens liever over 'theatre music': 'Dat dekt de lading, want ik schrijf muziek voor opera, film, theater en dans. Mijn muziek is altijd te herleiden tot een idee over beweging, beeld en tekst. En bovendien: zo minimaal is mijn muziek nou ook weer niet.'

Bart de Graaf

Laurens de Man studeerde piano en orgel aan het Conservatorium van Amsterdam bij David Kuyken, Jacques van Oortmerssen, Pieter van Dijk en Matthias Havinga. Van 2012 tot 2017 volgde hij aan dit instituut ook bijvaklessen klavecimbel bij Johan Hofmann. In 2016 slaagde hij cum laude voor zijn masterexamen orgel; in 2017 deed hij masterexamen piano (predicaat 'uitmuntend'). In 2014 behaalde hij voor beide instrumenten cum laude zijn bachelordiploma. Aansluitend studeerde hij van 2017 tot 2019 aan de Berlijnse Universität der Künste bij Leo van Doeselaar. Hij volgde masterclasses bij o.a. Willem Brons, Elisabeth Leonskaja, Pascal Devoyon, Abdel Rahman el Bacha en Rudolf Jansen, voor orgel bij o.a. Olivier Latry en Lorenzo Ghielmi. In 2016 won hij de Vierde prijs (eerste en derde niet uitgereikt) tijdens het Internationaler Klavierwettbewerb 'J.S. Bach' in Würzburg. In 2017 verscheen een piano-cd met klavierwerken van Bach.

Als pianist won hij in 2009 tijdens de Nationale Finale van het Prinses Christina Concours een Eerste prijs, waarna hij met andere laureaten tournees maakte door de VS, Canada en Costa Rica. In 2016 won hij het Govert van Wijn Orgelconcours in Maassluis. In 2017 won hij zowel de Eerste prijs, de publieksprijs als de Jan Welmersprijs bij de International Martini Organ Competition in Groningen. In 2019 won hij de Eerste prijs bij het Silbermann-Orgelwettbewerb in Freiberg; daarmee mag hij zich 'Young ECHO-Organist of the Year 2020' noemen. Sinds 2012 is hij pianist van het Chimaera Trio, dat veelvuldig optreedt en prijzen won bij de Storioni Ensemblewedstrijd in 's-Hertogenbosch en het Tristan Keuris Kamermuziekconcours in Amersfoort (beide 2013). Sinds 2012 is Laurens hoofdorganist van de Janskerk in Utrecht, waar hij een Bätz-Witte orgel uit 1861 bespeelt. Daarnaast was hij in 2014 stagiair-organist van de Oudekerk-gemeente in Amsterdam.